

ORTADOĞU'DA GÜVENLİK ALGILAMASI VE DAHİLİ RİSK FAKTÖRLERİNİN ETKİSİ

SECURITY PERCEPTION IN THE MIDDLE EAST AND THE IMPACT OF INTERNAL RISK FACTORS

Gamze Güngörmüş KONA*

ÖZET

Ortadoğu bölgesi güvenliği tehdit eden birbirinden farklı risk faktörleri açısından oldukça kırılgan ve çelişkili bir bölge görünümü arz etmektedir. Bu risk faktörlerini oluşturan, bu faktörlere ivme kazandıran ve Orta Doğu devletlerinin ulusal güvenliklerini tehdit edici seviyeye yükselten iç ve dış olmak üzere pek çok unsur sıralanabilir. Orta Doğu devletlerinin bu güne dek maruz kaldığı sorunlar incelendiğinde özellikle dahili etkenler ve dinamiklerin güvenlik kavramına ilişkin kırılganlık ve çelişki üzerinde harici unsurlara kıyasla daha etkin olduğu tespit edilebilecektir. Bu düşünce doğrultusunda bu makale kapsamında Orta Doğu bölgesinde bölge devletlerinin genelini güvenlik algılamaları açısından tedirgin eden, bu devletlerin güvenlik açısından duyarlılığını artıran ve dolaylı olarak bölgede yer alan hemen hemen tüm devletleri savunma güdüsüne odaklı politikalar izlemeye yönelten dahili unsurlar tespit edilip, incelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: *Orta Doğu, risk faktörleri, dini ve etnik çeşitlilik, petrol ve su, siyasi kültür ve liderler.*

ABSTRACT

The Middle East geography represents a kind of rather fragile and complicated region in terms of various risk factors which threaten security. There have been several internal and external elements which lead the appearance of those risk factors, reinforce them and threaten national security of the Middle Eastern states. When the problems that the Middle Eastern states have faced are analysed, it can be determined that the internal risk factors and internal dynamics in the region have been much more effective on security and threat perception than the impact of external risk factors. Parallel to the mentioned input, in this article; the internal risk factors that cause discomfort in national security policies of the Middle Eastern states, make them extremely sensitive in security matters and direct them to follow defense-oriented foreign policy; have been determined and examined.

Keywords: *Middle East, risk factors, religious and ethnic diversity, oil and water, political culture and leaders.*

* Yeditepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi.

GİRİŞ

Avrupa merkezli batılı devletlerin bir ürünü olarak beliren 'Orta Doğu' kavramı 17.yüzyılda telaffuz edilmeye başlanmıştır. Ancak bölgenin sınırlarının belirlenmesi 'Orta Doğu' kavramının telaffuz edilmeye başlanması kadar kolay olmamıştır. Batılı devletlerin kendi siyasi ve ekonomik çıkarlarına göre düzenledikleri ve çıkarlarının dönemsel olarak değişmesi ile yeniden belirledikleri Orta Doğu bölgesinin sınırları üç yüz yıl sonra dahi büyük bir karmaşa halindedir. Bu coğrafi karışıklığa rağmen Orta Doğu bölgesi; aralarında Türkiye ve Mısır'ın da bulunduğu Doğu Akdeniz'deki devletlerce kuşatılmış, Arap Yarımadası ve İran'ı da içine alan bölge olarak kabul edilmektedir (Erendil, 1992:7; Öngör, 1964:1-3). Bu coğrafya; içinde barındırdığı dini ve etnik çeşitlilik, zengin petrol rezervleri, sınırlı su kaynakları, kontrolsüz silahlanma, ekonomik sorunlar, olgunlaşmamış politik kültür ve otoriter liderler gibi bölgeye has özelliklerden ve yabancı güçlerin etkisi, bölgenin yer aldığı coğrafya gibi dış faktörlerden dolayı siyasi, sosyal ve ekonomik çözümler üretmenin ve uygulamanın her dönem oldukça zor olduğu güç bir coğrafyadır. Bölge toplumlari ve devletleri, bugüne dek pek çok bilimsel makalenin konusu olan siyasi, sosyal, ekonomik ve askeri nitelikteki kargaşa, çatışma ve savaş ortamlarını bizzat ve en derinden yaşamıştır ve halen yaşamaya devam etmektedir. Bu türden çatışma ve savaş ortamlarının kesif varlığı Orta Doğu toplumlarında daimi bir endişe, güvensizlik ve kontrol edilemeyen-süreklilik taşıyan bir savunma güdüsü yaratırken, bölge devletleri bazında ise ciddi güvenlik kaygıları oluşturmaktadır. Orta Doğu genelinde bu güvenlik kaygılarını yaratan ya da dolaylı yollardan bu kaygıların gelişmesini teşvik eden pek çok iç ve dış faktörün bulunduğu açıktır. Ancak, tarihsel süreç incelendiğinde bölgeye özgü dahili risk faktörlerinin güvenlik kaygılarının artmasında ve güvenlik algılamalarının oluşmasında dış faktörlere kıyasla daha etkili olduğu görülmektedir. Orta Doğu'daki dini çeşitlilik bölgedeki tüm karmaşa ve savaş ortamlarının doğmasında ve ivme kazanmasında belki de en genel geçer özellik taşımaktadır. Bu nedenle çalışmaya Orta Doğu'daki dini çeşitliliğin bölgede güvenlik kaygılarının artmasında ne türden bir rol üstlendiğini açıklayarak başlayacak, benzer nitelikteki ilişkiyi petrol/ekonomi-güvenlik, su-güvenlik, silahlanma-güvenlik, siyasi kültür/liderler-güvenlik ve etnik çeşitlilik-güvenlik gibi başlıklar altında yorumlayacağız.

ORTA DOĞU'DA İSLAM VE TERÖRÜN GÜVENLİK ALGILAMASI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Ortadoğu; İslamiyet'in doğuşu ve zaman içinde bu dine bağlanan insanların sürekli çoğalmasıyla bir Müslümanlık diyarı olmuştur. İslamiyet'in dışında İsrail'de Musevilik, Lübnan'da Hıristiyanlık bulunmaktadır. Şiilik,

İran'da resmi mezhep gibidir. Bu nedenle, Sünni ve Şii çatışmaları tarihsel süreç içinde büyük sorunlar yarattığı gibi, günümüzde de örtülü biçimde bir sürtüşme devam etmektedir. Bu husus, dinine bağlı topluluklar arasında istismar edilecek niteliktedir. Bu istismar, halk kitlelerinin cehaletinden ve kolayca tahrik edilmeye elverişli olmasından ileri gelmektedir (Kocaoğlu, 1995:220).

Ortadoğu'nun bu çok katmanlı dini yapısı içinde 1400 yıl süresince İslamiyet Ortadoğu politikalarında önemi hep korumuştur" (Ahrari, 1996:110) İslami hareketlerin oynadıkları roller ise her zaman hem bölge içi hem de bölge dışı güçlerin amaç ve araç ilişkilerinde ve kar-zarar hesaplarında ön sıralarda yer almıştır (Esposito, 1992:119).

Orta Doğu'da İslami Kaynaklı Terörün Beslendiği Unsurlar

Batı Kültürüne Yönelik Tepki

Günümüzde İslam kaynaklı terör adı altında anılan hareketler, Ortadoğu bölgesi kapsamında çeşitli unsurlardan beslenmektedir. Bölge genelinde her geçen gün yaygınlaşan ve uçlara kayan İslami hareketler ve grupların oluşmasında öne çıkan olgu, bu unsurların Ortadoğu toplumlarında Batılı kültürel, politik ve ekonomik değerlere karşı bir tepki olarak ortaya çıktığıdır. Batı kültürünün etkisi ve bu kültürün gün geçtikçe daha fazla oranlarda kendine Ortadoğu coğrafyasında yer edinmesi İslami grupların tepkisini çekmektedir. İslami hareketlerin muhalefeti sekülerleşme ve modernleşme adı altında Ortadoğu bölgesine sokulmaya çalışılan değerlerdir. (Lawrence, 1989:15) Bölgeye çok taraflı yansımaları olan İran İslam Devrimi bu bağlamda somut bir örnek teşkil etmektedir. Rejimin Batılılara hizmet ettiğini vurgulayan ve ülkede yaşanan geleneksel değerlerdeki çöküşün başlıca sorumlusu olarak Batıyı gösteren Şah karşıtları Devrimin oluşumunda ve ivme kazanmasında önemli roller üstlenmişlerdir (Treverton, 1981:97). Bu yaklaşım İran'da bir devrimle sonuçlanmış ve bu unsurun bölge güvenliği için ne denli önemli olduğunu göstermiştir. Günümüzde, çoğu Ortadoğu insanı bu görüşleri benimsemektedir. Batı'nın bölge genelindeki çöküşün, geçmişten ve geleneksel değerlerden kopuşun başlıca nedeni olarak kabul edilmesi, bazılarının İslami nitelikteki aşırı hareketleri, en uç noktalara varsa da, düzenin eski haline dönmesi için tek alternatif olarak görmelerine neden olmaktadır (Esposito, 1992:119). Temel yapı böylece oluştuktan sonra devletlerin sorunları ve toplumların diğer sıkıntıları da üzerine eklendiğinde ve bir de çıkar çatışmaları işin içine girdiğinde, İslami hareketler şiddete ve terörizme yönelmektedir.

Sosyo-ekonomik Sorunlar

Bunun yanı sıra bazı iç faktörler de bölge genelinde İslam kaynaklı terörü ve İslam-şiddet-terörizm üçgenini beslemektedir. Öncelikle Ortadoğu genelinde ve özelde petrol yoksunu Arap ülkelerinde yaşanan sosyo-

ekonomik zorluklar bu sorunun bir parçasıdır (Kavli, 2001:2). Bu sosyo-ekonomik sorunlar arasında; 1970 ve 1980'lerden itibaren başarısız ekonomiler, zengin ve yoksul arasındaki farkın her geçen gün artması, beraberinde gelir dağılımındaki eşitsizlikler, şehirlere artan göçler, hızlı nüfus artışı, işsizlik ve istihdam sorunları, petrol kaynaklarının kullanımının verdiği rahatlıkla yaşayan elit tabakanın farklı ekonomik yatırımlara yönelmemesi, diğer bir anlamda karlarını yatırıma dönüştürüp ekonomik canlılık sağlamamaları, sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik yapının uzun yıllardır baskı altında bulunması gibi unsurlar sayılabilir (Jawad, 1997:150).

Toplum içinde oluşan bu sosyo-ekonomik meseleler aslında Ortadoğu bölgesinin tarihsel gelişim sürecinin ve geleneksel toplum yapısının bir ürünüdür. Yüzyıllar boyunca çeşitli yönetimler altında kalmaları, siyaset, ekonomi, sosyal hayat ve kültür anlamında geri kalmışlık bu durumu ortaya çıkarmaktadır. Bu durum karşısında halk, özellikle yüksek sayılara ulaşan genç nüfus, ilk olarak tepkiyi yönetici elitlere yönlendirmekte ve devletlerin ekonomik, sosyal veya politik geriliğini kendilerinden ziyade yönetici tabakayla ilişkilendirerek, tepkilerini oluşturmakta; ayrıca zaman içinde yeterli demokratik temsil sistemlerinin gelişmemesi sonucu istek ve tepkilerin dile getirilememesi insanları devletten ve onun ideolojisinden uzaklaştırmakta işte bu noktada karşımıza İslam kaynaklı terör tek kurtarıcı olarak çıkmaktadır (Waltz, 1986:665).

Mevcut Politik Yapı

Ortadoğu bölgesi genelinde hakim olan politik yapı da İslam kaynaklı terörün önemli etkenlerinden biri durumundadır. Arap devletlerine baktığımızda temel sorun bu devletlerin Batılı yöneticilerden, emperyalistlerden kurtulduktan sonra “devlet” olma özelliklerini geliştirememeleridir. Bundan kast edilen, bölge genelinde halen koloniyal dönemin izlerini taşıyan elit yönetimlerin demokratik unsurlardan uzak yönetim tarzlarıdır (Kavli, 2001:3). Demokratik organların, temsil mantığının ve politik kültürün var olmaması, bunların yerine otoriter, totaliter veya diğer demokrasi dışı baskıcı yönetimlerin var oluşu bölge genelinde politik anlamdaki boşlukları bazı aşırı İslami grupların doldurmasına yol açmıştır. Diğer bir deyişle, siyasal İslam, yönetici grupların oluşturamadıkları etkinliğin sonucunda gelişen karşı bir oluşumdur (Ayubi, 1995:26). Ortadoğu devletlerinde bu politik bozukluklar halkların baskı altında ezilmesi ve siyaseten temsil edilme mantığına uzak olması gibi nedenlerle daha da artmakta ve kaçınılmaz olarak kronikleşmeye başlamaktadır. Bunların yanı sıra, “Ortadoğu'daki devletlerin rejimleri de farklıdır. Bu farklılık, Ortadoğu'nun uzun süre istikrara kavuşamamasında önemli ve sürekli bir rol oynamaktadır. Mutlak monarşiler, şeyhlikler, emirlikler, militarist ağırlıklı rejimler bölge ülkelerinin genel rejim özellikleridir. Çeşitli ülkelerdeki radikal akımların tutucu rejimlere karşı harekete geçmesine, Şülik ve Sünnilik gibi

mezhep kavgalarının da eklenmesiyle Ortadoğu'da uyuşmazlıklar iyice artmaktadır. Bu artışta, dış ideolojik tahrikleri ve emperyalist güçlerin kışkırtıcı tutumlarını göz ardı edemeyiz” (Kocaoğlu, 1995:220-221).

Görüldüğü gibi politik yapının önemi aşırı İslami hareketler ve din bazlı çatışmalarda kritiktir. Politik kültürün oluşmayışının kökeni kolonyel dönem sonrasında hiçbir politik hak sunulmamış olmasına dayanmaktadır (Johannes, 1997:25). Bu nedenle halk; her zamanki gibi eski aşiret, ağa veya kabile temelli bağlılıklarını sürdürmüş, ilerleyen safhalarda yeni arayışlar içine girmiş, artan tepkileri sonucunda bazı aşırı İslami grupları çıkış yolu olarak görmüştür. “Arap dünyasında iki ana grup ele alınabilir; birisi modern, seküler elitler, diğeri ise geleneksel toplumlar” (Munir, 1970:236-245). Bu iki ayrı oluşum birbirlerine zıt doğrultuda yol alırlar. İki grup arasındaki denge uzun yıllardır elitler lehine iken, son zamanlarda güçlenen ve radikalleşmeyle kimliklerini bağdaştırmaya çalışan “mutsuz geleneksel halk” lehine dönmeye başlamıştır.

Arap-İsrail Çatışması

Ortadoğu bölgesine has olan bir diğer iç faktör de aşırı İslami hareketlere direkt ve açık bir motivasyon oluşturan Arap-İsrail çatışmasıdır. İsrail gibi bir devletin bölgede varlığı yalnız devletleri değil toplumları da rahatsız etmekte, böylece tepki seviyesi hep yükseklerde seyretmektedir. Artan çatışmalar ve Filistin sorunu gibi akut sorunlar bazı İslami grupları teröre teşvik etmekte, onlar da bu etkilerini her geçen gün artırmaktadırlar.

Batılı Devletlerin Müdahaleleri

İslami unsurlar aşırılık çizgisine yönelirken aldıkları yolda dış faktörlerden de etkilenmişlerdir. Bu dış faktörler arasında, uzun zaman süren kolonyel dönem ve günümüzde de özellikle Amerika ve İngiltere'nin bölge içindeki aktif rolleri yer almaktadır. Batı'nın kendi değerlerini Ortadoğu bölgesi için tek çıkar yol olarak sunması da halklar arasında ters tepki yaratmış bazı ılımlıları dahi radikalleştirmiştir. Gerçekte İslami akım Batı'yı yaptıkları için değil, temsil ettiği değerler ve kimliği yüzünden eleştirmektedir (The Economist; 2001:14). Tunuslu İslami lider Rached Ghannouchi'nin tespiti bu bağlamda önemlidir; “Doğruyu söylemek gerekirse, moderniteye ulaşmanın tek yolu kendi yolumuzdan, dinimizden, tarihimizden ve medeniyetimizden geçer” (Burgat and Dowell, 1993:64). Haifaa A. Jawad ise Batı'ya karşı olan tepkiyi beş ana başlıkta toplamaktadır; Haçlı seferlerinin halen süren etkisi, İslam medeniyetinin efsanevi geçmişinin, günümüzde Batı karşısındaki durumu, Amerikan hegemonyası ve eski Batı kolonyalizmi, Arap dünyasının ortasında, Batı desteğiyle bir Yahudi devletinin kurulması, Batıların Ortadoğu ve üçüncü dünyada hep kendi çıkarları doğrultusundaki baskıcı yönetimleri desteklemiş olmaları ve Batı kültürünün tüketim toplumu mantığı (Jawad, 1997:150-151).

Körfez Savaşları

İşte tüm bu nedenler, İslam kökenli terörü farklı oranlarda beslemektedir. Bunların dışında 1991 Körfez Savaşı gibi günümüze yakın gelişmeler de önem taşımaktadır. Bu savaş da bölge toplumlarının ABD başta olmak üzere Batı’ya olan tutumlarının sertleşmesinde etkili olmuştur. Son olarak 11 Eylül saldırıları ve bu saldırıların radikal İslami bir örgüt olan El Kaide tarafından yapıldığının öne sürülmesi, bu olayın Ortadoğu bölgesindeki yansımalarını gündeme getirmiştir. Usama Bin Ladin isminin öne çıktığı bu süreçte başta Suudi Arabistan, Irak, İran ve diğer Ortadoğu devletleri, ABD ve Batı tarafından, terörizme karşı takınılan tutum çerçevesinde bütçe altına alınmıştır. “Ortadoğu bölgesindeki yönetimler olayın şokunu atlattıktan hemen sonra gelişmelerin global ve bölgesel politikalar üzerinde nasıl bir etki yaratabileceğinin hesaplarını yapmaya başladılar. Gerçekten saldırı insanlığın bugüne kadar gördüğünden çok farklı ve şok ediciydi, ancak bu gelişme dönemsel bir kırılma idi ve en büyük etkiyi bölgede gösterecekti. Ortadoğu alt sisteminde halen var olan sorunların hemen hemen tamamı gerek olayın “faili” gerekse “mağduru” ile yakından ilgiliydi” (Stratejik Analiz 2001:23).

Ayrıca bu eylem sonucu bölge devletlerinin tavırlarında da, özellikle aşırı İslami gruplara ve akımlara karşı, değişimler olmuştur. Amerika’nın baskılarıyla ve dünya genelindeki tepki doğrultusunda aşırı İslami hareketlerin bölge içindeki kanalları kesilmeye başlandı. Yemen ve Pakistan kontrol dışı olan binlerce dini okulu denetim altına aldı. Suudi Arabistan, ülkedeki 200’e yakın vakfın dünya çapında bu hareketlere yaptığı 250 milyon dolarlık yardımı izlemeye aldı (The Economist, 2002:12). Ayrıca Taliban rejimini resmi olarak tanıyan üç devletten biri olan Suudi Arabistan resmi bir açıklamayla ilişkisini kestiğini duyurdu (Erkmen, 2001:57). Tüm bu girişimlere rağmen yönetimler halkın tepkisinden çekindikleri için Amerika’ya yakın görünmek de istemiyorlardı, örneğin “Suudi Arabistan ülkesindeki üsleri ABD’nin Afganistan savaşında kullanmasına izin vermiş, fakat bunu halka açıklamamıştı” (Washington Post, November 11, 2001). Görüldüğü gibi pratikte de bölgedeki yansımalar gecikmedi. Ortadoğu bölgesinde oluşan bu hava içinde aşırı İslami örgütler toplumun iyice derinlerine kaydılar, eskiden ortada yapılan her şey gizli hale geldi, bu durumun iyi mi yoksa kötü mü olduğunun tek belirleyicisi “zaman” olacaktır. Bölgede yansımalarının yanı sıra dünyada, özellikle Batı’da yaşayan Müslümanlara etkileri büyük olan 11 Eylül eylemi, bu insanlar tarafından kınanmaya ve İslamiyet’in barışçıl yanları vurgulanmaya başlandı (The Economist, 2001:18).

Sonuç olarak aşırılık ve İslam, Orta Asya ve Kafkasya’da olduğu gibi Ortadoğu bölgesinde de güvenlik algılamalarını önemli ölçüde belirlemektedir. Ortadoğu bölgesi geride kalan 1400 yıllık tarihi içinde diğer

tüm bölgelerden daha fazla olaya tanıklık etmiş, özellikle İslamiyet'in geleneksel ve tarihsel olgularını yaşamıştır. Tarih içinde gelişimi süren Ortadoğu bölgesi İslami yaşamda da kendine özgü bir yapıya sahiptir (Peretz, 1994:49). Ortadoğu bölgesine Orta Asya ve Kafkasya ile karşılaştırmalı olarak baktığımızda öne çıkan en önemli fark, Ortadoğu'nun yoğun tarihsel derinliği içinde dinlerin ve mezheplerin daha fazla çatışmaları ve özellikle din bazlı terörizmin daha yaygın olmasıdır.

ORTA DOĞU'DA YERALTI KAYNAKLARI VE EKONOMİK DENGESİZLİĞİN GÜVENLİK ALGILAMASI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Orta Doğu'da Petrol-Güvenlik İlişkisi

Günümüzde Ortadoğu bölgesi çoğu insan için öncelikle zengin petrol kaynaklarıyla özdeşleşmiş durumdadır. Petrolün bölge içindeki varlığı, Ortadoğu hakkında yapılacak her türlü gözlemde göz önünde bulundurulması gereken en önemli faktörlerden biridir. Petrol gerçeğinin yanı sıra bölgenin ekonomik durumu da, güvenlik algılamalarında belirleyici bir rol oynamaktadır. Petrol ve ekonomik yapı, bölgenin ülkeler bazındaki güvenlik algılamalarına yansımalarla bulunur, hatta bazı durumlarda en temel belirleyici rolü üstlenir.

Petrol kaynaklarının verimliliği Ortadoğu bölgesinin zaman içinde gelişim çizgisinde en etkili faktör haline gelmiştir (Russell, 1999:8-11). Bölge içi çekişmelere, sosyal, ekonomik, politik ve askeri yapıların şekillenmesine, dış güçlerin bölgeye olan ilgisine ve genel istikrarsızlık ortamına bakıldığında petrolün önemi ortaya çıkmaktadır. Özellikle bölge dışı güçler uzun zamandan beri Ortadoğu'da petrol kozunu elde etmek için aktif şekilde var olmuşlardır. Bölgenin istikrarsız yapısının ve kırılgan yönetimlerin oluşmasında petrolün bu çekiciliği etkindir. Davutoğlu bu konuyu şu şekilde özetlemektedir: “Petrolün uluslararası ekonomi-politik güçler açısından taşıdığı hayati önem bu doğal kaynağa dayalı bir stratejik planlamanın geliştirilmesini zorunlu kılmıştır. Öyle ki, petrol uluslararası politikanın modern dönemdeki iki önemli çatışma alanı olan jeopolitik ve ekonomi-politiğin kesişim alanında son derece belirleyici bir rol oynamaya başlamıştır. Daha önce çorak ve önemsiz alanlar olarak görülen coğrafi alanlar petrolün bulunmasından sonra klasik jeopolitik yaklaşımları dönüştüren merkezi bir jeostratejik önem kazanmışlardır. Bu yeni jeostratejik önem, petrolün ekonomi-politik güç rekabeti içindeki rolünün olağanüstü bir tırmanış göstermesi ile birlikte uluslar arası ilişkiler arenasının temel parametrelerinden birisi olmuştur” (Davutoğlu, 2001:333).

Aslında petrolün varlığı ve önem kazanması, bölge içi devletlerden daha çok dış güçlerin politik projeksiyonlarında yer almaktadır. Bölge içi devletler

daha dar bir bakış açısıyla petrolü kısa dönemli planlamalarla değerlendirirken; dış güçler bölgede hegemonyalarını kurarken petrolü hep stratejik, uzun dönemli bir etken olarak ele almaktadırlar. Petrolün kullanımı ve güvenliği zaman içinde bölge devletleri tarafından da göz önüne alınmaya başlanmış ve ilerleyen safhalarda petrol politikalarının çatışma ortamlarının oluşmasında etkin olduğu örnekler yaşanmıştır. Örneğin, “1973’ten sonra çok hızlı bir biçimde silahlanan ve petrol gelirlerini uluslararası ilişkilerde bir güç haline dönüştürmeye çalışan İran, Irak ve Suudi Arabistan rekabet ortamına girmiş ve bu rekabet, 22 Eylül 1980’de başlayan ve 17 Temmuz 1988’de Güvenlik Konseyinin 598 sayılı kararının kabulüyle biten sekiz yıllık İran-İrak savaşına sebep olmuştur (Armaoğlu, 1992:28-64).

Bölge içindeki çekişmelerin oluşmasında rol oynayan dış güçler, petrol konusundaki politikaları doğrultusunda bir çok kez aktif olarak çatışmalara katılmışlardır. Bunların en bilineni 1990 yılında Irak’ın Kuveyt’i işgali sonucu gerçekleşen Körfez Savaşı’dır. Kocaoğlu bu gerçeği şu şekilde ifade etmektedir: “Bu savaşın altında yatan temel neden; Kuveyt’in petrolünü Irak’a kaptırmak istememesinden başka bir şey değildir. Ne demişti Başkan Nixon ve Bush, ABD, Ortadoğu’da hiç kimsenin hakim duruma gelmesine ve Ortadoğu petrolerinin dost olmayan ellerde bulunmasına izin veremez. Aynen öyle oldu, Irak’ın Kuveyt’e hakim olmasına izin verilmedi” (Kocaoğlu, 1995:182).

Bu olayda da çok açık biçimde görüldüğü gibi dış güçler özellikle Amerika Ortadoğu’yu gözlerinde kesinlikle riske edilmeyecek ve devamlı kontrol altında tutulması gereken bir “petrol kuyusu” olarak görmektedirler. Amerika 11 Eylül olayları sonrasında devam eden dengesiz ortamda Irak’a yaptığı hareketle petrolün önemini bir kez daha vurgulamış oldu. Amerikalı yetkililer açıkça ortaya koymasalar da Irak operasyonuna girişirken, en önemli motivasyonları savaş sonrası kontrolleri altına girecek olan petrol alanlarıydı.

Orta Doğu’da Ekonomik Dengesizlik-Güvenlik İlişkisi

Petrolün bölge güvenliğinde bu denli etkili olmasının yanı sıra, Ortadoğu genelinde yaygın olan ekonomik bozukluk, istikrarsızlık ve zafiyetler de direkt veya dolaylı yollardan güvenlik yapısını zedelemektedir. Ortadoğu bölgesi, emperyalist devletlerin kontrolünden çıkıp bağımsızlığa geçtikten sonra öncelikle ekonomik yapıyı ele almıştır. Uzun süre yabancı güçlerin kontrolünde olan üretim faktörlerini millileştirme çalışmalarına başlanmıştır. İlk zamanlar tepkilerin yoğunluğu dolayısıyla hızlı ve istikrarlı işleyen bu süreç, sonraları yavaşlamış ve durmuştur. Böylece, yabancı sermaye ve dış güçler tekrar bölge içine sızmayı başarmış ve koloniyel dönemdeki gibi olmasa da etkilerini yönetici elitler yoluyla yerleştirmişlerdir (Martin, 1998:169-178).

Günümüze dek başarılı ve istikrarlı ekonomiler oluşturamayan bölge devletlerinin bazıları petrol gelirleri sayesinde ayaklarını yere sağlam basmaktadırlar. Ancak, bölge devletleri arasında bölgesel bir ekonomik işbirliği gerçekleşme olasılığı çok düşüktür (Kalaycıoğlu, 1996). Ekonomik tecrübesizlik; diğer sanayi, tarım ve üretim faktörlerinin gelişimini engellemiş, altyapı eksikliği, yönetici kesimin yanlış çıkar hesapları, sosyal yapının bozukluğu ve halkın fikir anlamındaki kapitalist bireyci mantığa uzak oluşu ekonomik yapıları genelde istikrarsız kılmıştır. Örneğin, günümüzde bölge devletlerine oranla güçlü bir ekonomik yapıya sahip olan İran bile halen tarım, sanayi, doğal kaynak gelirleri ve toplumsal ekonomik yapı arasındaki ilişkileri düzenlemede ve gerekli reformları yapmakta zorlanmaktadır (Peretz, 1994:518-523).

Ekonomik yapının düzensizliği bölge içinde sosyal ve politik sorunlara yol açmakta ve bu sorunlar halkın yönetimlere tepkisini her geçen gün artırmaktadır. Zaten halkın katılımından uzak olarak oluşan bu Orta Doğu yönetimleri ekonomik sorunlar karşısındaki tecrübesizlikleriyle devletin güvenliğini tehlikeye sokarak, halkın tepkisini yoğunlaştırmaktadırlar (Bkz. Cordesman, 1999). Bunun yanı sıra ekonomik eşitsizlikler Orta Asya ve Kafkasya'da olduğu gibi Ortadoğu'da da insanları yasadışı faaliyetlere yöneltmiştir. Silah, uyuşturucu kaçakçılığı ve yolsuzluk bölge genelinde her geçen gün yayılmakta ve bu da dolaylı olarak güvenliği tehdit ederek, yasal olmayan grupların gücünü artırmaktadır.

Bölge genelinde ekonomik sorunların etkisini daha da kritikləştiren diğer bir unsur hızla artan nüfustur (Cordesman, 1999:13). Ortadoğu 1995 ortalarında 274 milyon nüfusa sahipken bu rakamın 2025 ortalarında 500 milyona ulaşması beklenmektedir (Kemp and Harkavy, 1997:79). İşsizlik, beklentilerin karşılanamaması ve ekonomik gelir dağılımındaki eşitsizlikler özellikle yüksek orandaki genç nüfus arasındaki tepkiyi artırarak bu gençleri çareler aramaya zorlamaktadır. Sorumsuz devlet yapısı karşısında, geriye kalan çareler yasadışı faaliyetlerden veya terörist, radikal, sistem karşıtı gruplardan geçmektedir. Bu durum ise güvenliğe yönelik temel bir tehdit oluşturmaktadır.

Bölgenin genelini yansıtan bu tablonun dışında kalan ülkeler de vardır. Bunların içinde İsrail, bölge genelinden çok farklı özelliklere sahip olması nedeniyle ve Batılı anlamda gelişmiş ekonomik yapısıyla, pek çok sorunu aşabilmiştir. Uyguladığı başarılı ekonomik ve demografik politikalarla (Kemp and Harkavy, 1997:81) diğer devletlerin yaşadığı ekonomik yapı bozukluklarından kaynaklanan güvensizliği yaşamamaktadır.

Sonuç olarak, bölgede bol miktarda bulunan petrolün şekillendirdiği güvensiz ve istikrarsız yapının yanı sıra ekonomik sorunlar ve bu sorunların sosyal yansımaları bölge genelindeki çatışma potansiyelini yükseltmekte,

böylece güvenlik sorunlarının çözümü bu etkenler nedeniyle daha da artmaktadır.

ORTA DOĞU'DA SU KAYNAKLARININ PAYLAŞIMI KONUSUNUN GÜVENLİK ALGILAMASI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Orta Doğu'da Su Meselesi

Su meselesi günümüz dünyasında her geçen gün önemi artan bir problem olarak öne çıkmaktadır. Kaynakların kısıtlı olması, kirlenme, küresel ısınma, aşırı tüketim ve eşit olmayan dağılım gibi nedenlerle su meselesi artık bir çok devlet için önemli bir olgu haline gelmiştir. “Bugün, dünyadaki kullanılabilir su kaynakları sanıldığından çok daha az ve sınırlıdır. Her geçen gün daha da belirginleşen bu görüntü, son zamanlarda uluslararası kriz kaynakları listesinde su meselesinin en üst sıralarda yer almasına sebep olmuştur. Su kıtlığının iki önemli yönü vardır. Birinci siyasi, ikincisi ise, dünya yüzeyinde ekonomik ve doğal kaynakların eşit olmayan dağılımıdır. Bu iki önemli husus her bakımdan su ile ilgili anlaşmazlıkların özünü oluşturmaktadır. Bilim adamları, önümüzdeki on yıl içerisinde pek çok ülkenin 1970-80’li yıllarda sahip oldukları suyun ancak yarısına sahip olacaklarını, su ihtiyacının iki katı artabileceğini hesaplamaktadırlar. Su kaynakları kısıtlı olan Ortadoğu ülkelerinde durumun daha kötü olacağı değerlendirilmektedir” (Durmazıçar, 2002:28). Dr. Boutros Ghali'nin “Ortadoğu'da gelecekteki savaş su üzerine olacaktır” (Bkz. Bulloch and Darwish, 1993) şeklindeki ifadesi de bu görüşü destekler niteliktedir.

Genel olarak bakıldığında Ortadoğu bölgesinde su sorunu direkt bir çatışmaya yol açmasa da bölge devletleri arasında zaten çok yüksek olan çatışma potansiyelini artırmakta ve güvenlik algılamalarında hassasiyet yaratan diğer faktörlerle beraber ele alınarak sorun yaratma doğrultusunda kullanılabilir bir unsur haline gelmektedir. Bu nedenle, gelecekte Ortadoğu bölgesinin su kökenli çatışmalarla yüzleşme ihtimalinin hayli yüksek olacağı söylenebilir. Türkiye-Suriye-Irak, Suriye-İsrail-Ürdün, Mısır-Sudan gibi ülkeler arasında her gün gelişmekte olan su sorununun, yakın gelecekte Ortadoğu'nun gündem konularından en önemlisini teşkil edeceği üzerinde birleşilmektedir (Bkz. Bağış, 1994).

Ortadoğu bölgesinin dengesiz güvenlik yapısı su sorununa akılcı ve maksimum fayda sağlayacak çözümlere ulaşılmasını engellemekte, tam tersine bu sorun doğrultusunda yeni çatışma alanları yaratılmaya çalışılmaktadır. Bölgenin sömürgeci dönemden gelen düzensiz ve suni sınırları bir çok konuda olduğu gibi su kaynakları konusunda da temel belirleyici durumundadır ve çoğu devlet de su kaynaklarının eşitsiz paylaşımı üzerinde durmaktadır. Bölge genelindeki su kaynaklarının kıtlığı ise bu huzursuz ortamı daha da gerginleştirmektedir. “Dokuz ülkenin

topraklarından geçen Nil'in sularının paylaşımı konusunda Mısır, Sudan, Etiyopya arasında ciddi anlaşmazlıklar mevcuttur. Ürdün, İsrail, Filistin, Suriye ve Lübnan için hayati kaynak olan Şeria Nehri, fiilen İsrail'in kontrolünde bulunmaktadır. Bölgede diğer bir önemli su havzası olan Dicle ve Fırat nehirlerinden faydalanma konusunda da Türkiye, Suriye ve Irak'ın paylaşım hususundaki çekişmeleri sürmektedir" (Kocaoğlu, 1995:183).

Ortadoğu devletlerinin genelinde jeo-ekonomik yapının doğrultusunda şekillenen tarım ağırlıklı ekonomiler, su kaynaklarının ne kadar önemli olduğunu bir kez daha kanıtlamaktadır. Petrol gelirlerinden faydalanan ya da yoksun olan devletler arasındaki ortak nokta tarım üretiminin ekonomiler içindeki yaşamsal rolüdür. Tarım sektöründe kullanılan suyun plan ve projeden yoksun değerlendirilmesi ise israfa yol açmaktadır. Ayrıca bölge genelinde her geçen gün artan nüfus karşısında her gün azalan su kaynakları yetersiz kalmaya mahkumdur (Russell, 1999:2-7).

Orta Doğu'da Suyun Paylaşımı Konusunun Çatışmaya Yol Açma İhtimali Üzerine Düşünceler

Bu tablo karşısında önemle sorulması gereken, "su meselesi bir çatışmaya veya savaşa yol açtı mı veya açabilir mi?" olmalıdır. Aslına bakılırsa bu konu hakkında kesin bir sonuç veya yargı bulunmamaktadır. Farklı düşüncede olanların farklı öngörülleri olsa da, gerçek olan su meselesinin direkt olarak şimdiye kadar bir savaşa yol açmadığıdır. Bu sorun günümüze kadar hep arka planda kalmış ya da bazı durumlarda birçok neden içinden sadece bir tanesini teşkil etmiştir. İsrail'in yüzleştiği su kıtlığı ve genel anlamda Arap devletleriyle yaşadığı sorunlar doğrultusunda, su sorununun İsrail-Arap savaşları ve sürtüşmeleri kapsamında aktif rol oynadığı öne sürülmektedir. 1948'den itibaren yaşanan çoğu sorun içinde İsrail'in bölge kapsamında izlediği stratejik su kaynaklarına sahip olma politikasının etkili olduğu düşünülmektedir (Martin, 1998:187-211). Özellikle 1967 yılındaki "Altı Gün Savaşları"nda, savaşın çıkmasında su kaynaklarının önemli rolü olduğu bilinmektedir (Bkz. Naff and Matson, 1984). "İsrail'in su kaynakları konusunda çektiği sıkıntı Ortadoğu Barış Sürecini de doğrudan etkilemektedir. İsrail'in Suriye ile barış görüşmelerini çıkmaza sokma pahasına Golan tepelerindeki işgali sürdürmesinde, bu tepelerin stratejik önemi kadar, buradaki su kaynaklarının İsrail açısından taşıdığı jeoekonomik önem de etkili olmaktadır" (Davutoğlu, 2001:138).

Bunların yanı sıra, Fırat ve Dicle konusunda Türkiye, Suriye ve Irak arasındaki anlaşmazlıklar da önem taşımakta ve özellikle Suriye'nin Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) (Proje detayı için bkz. Bal, 2001, 539-546; Sezer, 1994:21; Oran, 2002:143) karşısında PKK terör örgütünü desteklemesiyle önemini ortaya koymaktadır. Ayrıca, Irak'ın Kuveyt'i işgali sırasında gündeme gelen, Türkiye'nin Irak'ın bu girişimi karşısında barajlarda

su tutarak Irak'ı sıkıştırması tartışmaları, suyun bir silah olarak kullanılmasının bir somut örneğini oluşturmaktadır (Gleick, 1993:85-87).

Bu durumu değerlendirdiğimizde Ortadoğu bölgesinin su sorunu bağlamında çatışma potansiyeli yüksek bir bölge olduğu gerçeği öne çıkmaktadır. Ancak bu resimde dikkat edilmesi gereken, “...bu meselenin sıklıkla aktif çatışma alanı olarak gösterilmesi gerçek bir durumu aksettirmekten çok bölge-içi manipulasyon taktiklerini yansıtmakta olduğudur. Su kaynaklarının paylaşımı sürecinde çıkacak savaflara ilişkin senaryoların genellikle Ortadoğu'da önemli savaş ve barış süreçlerinin yaşanmakta olduğu dönemlerde gündeme getirilmesi, bu meselenin gerek küresel gerekse bölgesel aktörler tarafından bölge-içi dengeleri etkilemek için kullanılan, diplomatik manipulasyona uygun bir potansiyel çatışma alanı olarak yorumlandığını ortaya koymaktadır” (Davutoğlu, 2001:337-338).

Sonuç olarak, su sorunları Ortadoğu güvenliğinin ayrılmaz bir parçasıdır. Su yoksulu bir bölge olan Ortadoğu'da kıt olan su kaynakları hesapsız ve hoyratça kullanılmaktadır. Bu şekilde devam ettiği takdirde 21. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren iki ya da üç ülkenin dışında tüm Ortadoğu, çok ciddi bir su krizi yaşayabilecektir. Böyle bir durumda, diğer bölgelere nazaran çok daha fazla şiddet potansiyeline sahip olduğu bilinen Ortadoğu'da “su savaşlarının” çıkacağı ve bu savaşların çok yakın zaman diliminde yaşanacağı iddia edilmektedir (Tiryaki, 1994:156-157). Diğer bir deyişle, su meselesinin geleceği belirsiz olsa da, gerçek olan Ortadoğu bölgesinin su kaynaklarının ömrünün sınırlı bölge içi çatışma potansiyellerinin artmasının birbirini izleyeceğidir.

ORTA DOĞU'DA SİLAHLANMA KONUSUNUN GÜVENLİK ALGILAMASI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Orta Doğu'da Silahlanma Yarışı

Ortadoğu bölgesi tarih sürecinde ve günümüzde çatışmalarla ve savaşlarla özdeşleşmiş, çoğu insan tarafından bu yönde hatırdan kalan bir bölgedir. Ortadoğu bölgesinde huzursuzlukların ve anlaşmazlıkların çatışmalara yol açması, ilerleyen evrelerde savaş ortamının oluşması dünyanın diğer bölgelerine oranla daha yüksek bir olasılık taşımaktadır.

Günümüzde savaş kavramı (Bkz. Bal, 2003:75-77), savaşlarda büyük kayıplar veren batılı devletler tarafından barışçıl çözüm yolları tükendiğinde başvurulacak son çare olarak değerlendirilmektedir. Ortadoğu bölgesine baktığımızda ise çok farklı bir durumla karşılaşırız, Ortadoğu bölgesinde yüzyıllardır varlığını koruyan dengesiz ve istikrarsız yapı, bu süreç içinde kendi dengesini yaratmıştır, diğer bir deyişle dengesizlik kendi dengesini doğurmuş, böylece mevcudiyetini de sürdürmeyi garanti altına almıştır. Bu

durum şöyle özetlenebilir; Ortadoğu'da savaş, çatışma ve son zamanlarda terörizm (Bal, 2003:32-35) sorunların çözümüne giden yolda öncelikle başvurulan eylemler olarak öne çıkar, olması gerektiğinin tersine, bunlar barışçıl çözüm yollarının işlemlerinden önce devreye girerler. Savaş, bölge içinde o kadar çok yaşanmıştır ki artık alışılmış bir olgudur ve kendi “yaşam alanını” yaratmış bir kavram olarak süreç içinde karşılaştığı sistemik sekmelere, değişimlere ve çarpıklıklara karşın varlığını sürdürmeyi başarmıştır. Son zamanlarda büyük oranda görülmeye başlanan terörist eylemler bu yapı içinde çok kolay beslenirler ve köklerini daha da derinlere uzatabilirler.

Ortadoğu bölgesinin bu kendine özgü yapısının oluşmasında ve süregelmesinde silahlanma kavramı büyük önem taşımaktadır. Günümüz itibariyle silahlanma bölge devletlerinin güvenlik yapılanmalarında önemli bir unsur teşkil etmektedir. Soğuk Savaş sırasında iki büyük güç arasında adeta bir yarışa dönüşen silahlanma dolaylı olarak her iki tarafın da alt bölgesel sistemlerine yayılmıştı. İşte bu süreç içinde Ortadoğu bölgesi de bu çıkmaza yönelmeye başlamıştı. Uzun yıllar devam eden bu silahlanma yarışı Soğuk Savaş sonrası dönemde dünya genelinde duraksamış, kimi bölgelerde ise gerilemeye başlamıştır. Ancak, bu gelişmeler Ortadoğu bölgesi için çok geçerli değildi, silahlanma bölgeye bir kere girmişti ve bundan güç sağlayanlar güçlerini yitirmemek için bu durumu sürdürmeye taraf oldular, böylece Ortadoğu kendi içinde silahlanma yarışını sürdürdü. Bölge genelinde silahlanma azalacağına tam tersine daha da artmış, sadece nicelik anlamında değil nitelik olarak da gelişme göstermeye yönelmişti.

Orta Doğu'da Silahlanmanın Nedenleri

Dünya genelinde silah satışlarına ve askeri giderlerin oranlarına bakıldığında Ortadoğu bölgesi her zaman ön sıralarda yer almıştır (Kocaoğlu, 1995:204-205). Ortadoğu bölgesinde askeri harcamalar nüfusa oranlandığında dünyada ilk sırayı alır (Martin, 1998:226). Bu durumun ortaya çıkmasında çok farklı iç ve dış nedenler, sistemik değişimler (Sovyetlerin yıkılması, Amerika'nın bölgeye aktif olarak girmesi) ve tekil olaylar (Arap-İsrail çatışmaları, 1991 yılındaki Körfez Savaşı) etkindir.

Orta Doğu Devletlerinin Silahlanmaya İlişkin Tutumları

Bölge genelinde silahlanmanın yayılmasında devletlerin tutumları da önemlidir. Bölgenin çatışmacı doğası içinde yaşam savaşı veren devletler, silahlanmayı tek çıkar yol olarak kabul ederek, politik projeksiyonlarında güçlü ve modern bir askeri güce sahip olmayı ön sıralara koyarlar (Martin, 1998:226). Ortadoğu ülkelerinde kurulmuş olan çarpık düzen ve rejimlerin sürmesi, bu çarpıklığın ortaya çıkardığı gerginlik ve güvensizlikler, sürekli olarak yeni silahlarla donatılmış silahlı kuvvetlerin varlığını gerektirmektedir (Yıldız, 1993:151-158). Bölge içi silahlanmada etkili olan iç nedenler farklılık

gösterir. Temel olarak etnik çatışmalar, politik uzlaşmazlıklar, devletler arası düşmanlıklar, terörist faaliyetler, ekonomik kazanç yollarından biri olarak silah ticaretinin öne çıkması, yasadışı eylemler, bölgenin geçiş yolları üzerinde bulunması, uyuşturucu trafiği, sosyal ve politik hoşnutsuzluklar ve demokratik yapıdan uzak rejimler silahlanmanın beslendiği damarlardır. Ancak, Ortadoğu bölgesi genelinde silahlanma arzusunun en temel belirleyeni süre gelen güvenlik çelişkileri ve güç dengesizlikleridir (Martin, 1998:226). Devletlerin askeri giderlerini artırmadaki temel amaçları; kimi zaman bu dengesiz yapı içinde politik etkilerini güçlendirmek, statükoyu korumak veya değiştirmek ya da sadece rakiplerine karşı savunma kabiliyetlerini artırmak olabilir. Ancak açık olan nokta bölgede silahlanmanın çözüm olmaktan çok uzak olduğu, tam tersine silahlanmanın bir yarış haline dönüştüğü gerçeğidir (Martin, 1998:226).

İsrail Devleti'nin Varlığı

Bunların yanı sıra, Ortadoğu bölgesinde İsrail gibi bir devletin olması da silahlanma yarışında önemli rol oynamaktadır. “İsrail devleti, geçmişte olduğu gibi günümüz itibarıyla da bölgede silahlanmanın mihenk taşlarından biri durumundadır” (Kocaoğlu, 1995:209). Arap-İsrail çatışmaları, Filistin sorunu, terörist eylemler, Arap devletlerinin tutumları ve batılı devletlerin, özellikle Amerika'nın desteği İsrail devletinin silahlanmayı kendisi için bir çıkar yol olarak seçmesine neden olmuştur. Terörist örgütler karşısında konvansiyonel silahların yanı sıra gizli servis ve istihbarat gibi unsurlarını da güçlü tutan İsrail (Ruwayha, 1990:417-427) bölgede güçlü ve kabiliyeti yüksek askeri güce sahiptir. İsrail'in elinde bulunan bu silah gücü, diğer bölge devletlerinin tehdit algılamalarını devamlı tetikte tutmalarına neden olmaktadır. İsrail'i bu duruma İngiltere, Fransa ve Amerika gibi ülkelerin desteği getirmiştir (Aranson, 1992:626). Tehdit ve riskin artması, bölgedeki diğer devletleri endişelendirmiş, İsrail'in nükleer silah teknolojisine sahip olması onu yenilmez bir güç gibi göstermiştir. Ayrıca İsrail 1968 tarihli Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme antlaşmasını da imzalamayarak tepkileri artırmıştır. (Ahrari, 1996:155) Ancak, Sovyetler Birliği'nin yıkılmasıyla birlikte nükleer ve kimyasal silahlara ulaşmak, teknolojisini elde etmek çok kolay hale gelmiş (Bkz. Baylis and Smith, 1997:339-358) ve böylece Ortadoğu için yeni bir fırsat doğmuştu; bu fırsat, kitle imha silahlarının edinilmesi idi (Kemp and Harkavy, 1997:265). “Batılı kaynaklara göre, Ortadoğu'da nükleer silahlara sahip olmaya istekli diğer ülkelerin başında Suriye, Irak, Libya, Cezayir ve İran'ın geldiği bilinmektedir. İran'daki İslami rejimin kimyasal silahlara sahip olduğu ve nükleer silahlara sahip olmaya çalıştığı iddia edilmektedir” (Kocaoğlu, 1995:213). Ayrıca İran'ın son zamanlarda bu tip silahları sağlayabilecek Rusya ve Çin gibi devletlerle temasta olması da bu iddiayı destekler niteliktedir (Jones, 1999). Görüldüğü gibi Ortadoğu'daki devletler devamlı bir kısır döngü içerisinde karşılıklı planlamalar ve tehdit hesaplamaları sonucunda her geçen gün daha fazla

silahlanmaktadırlar. Bu sürecin kitle imha silahlarını da içine alması çevreleyen bölgeler için de bir tehdit oluşturmaktadır.

Batılı Devletlerin Orta Doğu'yu Silahlandırma Arzusu

Ortadoğu bölgesinde var olan bu silahlanma yarışını sadece bölge içinden kaynaklanan nedenlere bağlamak bir yanılgı olur. Bu çerçevede bölge dışı devletler özellikle batılı devletler, Orta Doğu devletlerinin silahlanma arzusunu tatmin ederlerken, her geçen gün yeni teknolojilerle ürettikleri silahlarla bölge halklarının geleceğini biraz daha zorlaştırmaktadırlar. “Özellikle, 18. yüzyıldan sonra emperyalist güçlerin çıkarları, Ortadoğu bölgesinde bulunan kavim, ırk, din ve ülkeler arasında çözümsüz uyuşmazlıkların sürdürülmesini gerektirmiştir. Böylece, Ortadoğu ülkelerinde silahlanma yarışının hızlandırılması, uyuşmazlık ve çatışmaların sürekliliği ve barış sürecinin engellenmesi emperyalist güçler tarafından hep istenmiştir” (Yıldız, 1993:146). Günümüz itibariyle Ortadoğu bölgesinde o kadar yoğun bir askeri yapılanma vardır ki uzun bir süre silah satın alınmasa da çatışmalar için yeterli miktarda silah bulunabilecektir (Cordesman, 2001). Buna rağmen, “1980-1990 yılları arasında en fazla silah satın alan ülkeler arasında ilk sıraları, Irak, Suudi Arabistan, Suriye, İran, İsrail (aynı zamanda satan ülke) gibi Ortadoğu ülkeleri almaktaydı. 1991’de Ortadoğu ülkeleri sadece konvansiyonel silahlara 30 milyar dolar yatırmışlardı. 1991-1992’de Ortadoğu’da silah alımına en fazla bütçe ayıran ülkeler İsrail, Türkiye, Suudi Arabistan, İran ve Kuveyt idi. ABD’nin tüm silah satışlarının 1992’de %38’i Ortadoğu ülkelerine gerçekleşti. Suudi Arabistan 35.9 milyar dolarlık silah satın aldı” (Kocaoğlu, 1995:209). Görüldüğü gibi günümüzde de süren bu durum neticesinde Ortadoğu artık çok büyük kazançların döndüğü bir pazar haline gelmiştir, ayrıca yasal silah satışlarının yanında bölgede terörist grupların, uyuşturucu tacirlerinin ve silah kaçakçılarının beslediği yasadışı silah satışları (Kemp and Harkavy, 1997:291) da büyük önem taşımaktadır. Ancak, Ortadoğu’da silahlanma hareketlerini kontrol edecek herhangi bir güç veya anlaşma bulunmamaktadır, (Jawad, 1997:102) bu da durumu daha da içinden çıkılmaz bir hale sokmuştur. “Silahlanmayı teşvik edenlerle denetlemeye çalışanlar aynı güçler olduğu için onların çıkarlarının dışında bir karar almak olanaksız hale gelmektedir” (Kocaoğlu, 1995:215).

Sonuç olarak Ortadoğu bölgesi güvenlik yapısı içinde silahlanma önemli bir faktördür. Silahlanma çatışmaların direkt nedeni değildir, ancak yarattığı gergin ortam ve dengesizlikler karar vericilerin algılamalarında önemli roller oynamaktadır. Silah satıcısı büyük devletlerin de bölge üzerine odaklanmaları ve silahlanmayı teşvik etmeleri, her geçen gün bölgeyi daha karmaşık bir çelişkiler yumağı haline getirmektedir. Güvenlik algılamalarının sonucunda vücut bulan askeri yapılar, ilerleyen evrelerde caydırıcı ve tehditkar bir olgu haline gelmekte; bu yönüyle silahların olağanüstü varlığı bölgenin kırılğan yapısını ve güvenliğini azaltmaktadır.

ORTA DOĞU'DA OTORİTER LİDERLER VE OLGUNLAŞMAMIŞ SİYASİ KÜLTÜRÜN GÜVENLİĞİ KIRILGANLAŞTIRAN ETKİSİ

Olgunlaşmamış siyasi kültürün ve otoriter liderliğin; Ortadoğu ülkelerinin güvenliğine iç dinamikler açısından etkisi göz ardı edilemez bir gerçektir. Çünkü, uluslararası ilişkilerde “güvenlik” kavramının gönderme yaptığı alanlar çeşitlilik göstermektedir (Martin, 1998:47). Örneğin; toplumun güvenliği, rejimin güvenliği ve hatta liderlerin güvenliği de temel kavramın kapsadığı değişkenler olarak çeşitlilik göstermektedir. Walter Lipmann, ulusal güvenlik kavramını; toplumun temel değerlerinin çatışma ve savaş halinde dahi savunulması olarak tanımlamaktadır (Korany, Noble and Brynen, 1993:2). Bu nedendir ki; bir ulusun temelini yansıtan siyasi kültür ve liderler; güvenlik kavramı ile doğrudan ilintili ve karşılıklı etkileşim halindedir. Aslında, toplumun güvenliğine karşı kolay farkına varılamayan ve algılanamayan tehdit; iç dinamiklerden kaynaklanan sorunlardan ileri gelmektedir. Örneğin; Cezayir ve Mısır'da güvenliğe ilişkin en önemli tehdit kendi sınırları içerisinde cereyan eden İslami hareketlerden kaynaklanmaktadır. Aynı tehdit algılama biçimi; özellikle 1980'li yıllardan itibaren meydana gelen Körfez savaşı ve Amerikan üsleri gibi sorunlar dolayısıyla Suudi Arabistan için de geçerlidir (Martin, 1998:75).

Etkin ulusal ve bölgesel güvenlik politikalarının somutlaştırılabilmesi için; katılımcı bir siyasi kültürün yaratılması ve meşruluğu, halk nezdinde kanıtlanmış olan liderlerin iş başında olması gibi içsel faktörlerin varlığı gereklidir. Ortadoğu coğrafyasında bulunan ülkelerin hepsinde istisnasız iktidarı elinde bulunduran bir “elit grup” olmuştur. Ülkeden ülkeye farklılıklar gösterse de Ortadoğu dünyada mutlak monarşilerin halen hüküm sürdüğü tek bölge olma özelliğini muhafaza etmektedir (Bill and Leiden, 1974:134). Türkiye ve İsrail dışında bölgede hiçbir ülke için “demokratik” tanımlamasını kullanmak doğru değildir. Her ne kadar bazı ülkeler zaman zaman bir takım modernleşme ve demokratikleşme çabalarında bulunmuşlar ise de bu hiç birinde özelde Türkiye'deki demokratikleşme örneği kadar başarı sağlayamamıştır.

Orta Doğu'da Otoriter Liderliğin Kaynakları

Ulus-devlet yaratma sürecine görece geç başlayan Ortadoğu ülkelerinde, liderlik vasfı da bu doğrultuda bir şekillenme gösterir. Örneğin; halen varlığını sürdüren otoriter liderlerin çoğu ya askeri darbeler ya da ulusal kurtuluş mücadelesi sonucunda başa gelmiştir (Bill and Leiden, 1974:135). Yıllarca sömürge imparatorluklarının egemenliğinde yaşayan Ortadoğu halkları; kendilerine özgürlüğü kazandırmış olan liderlerine “kayıtsız şartsız bağlılık” sergilemişlerdir. Lidere bağlılık konusunun İslami motifler ile ilişkilendirilmiş olduğunu da gözden kaçırmamak gerekmektedir. Her ne kadar Sünni ve Şii bölünmüşlük içerisinde olsa da, Ortadoğu coğrafyasında

hakim din İslam'dır. Ortadoğu liderlerinin çoğu; kendisini; İslam dininin peygamberi olan Hz. Muhammed'in liderliği ile özdeşleştirmeye çalışarak, halkın tam ve etkin itaatini sağlayabilmişlerdir. Özellikle bu liderlerden, peygamber soyundan gelenlere halk tarafından sorgusuz itaatin temelinde İslam dinine ve peygamberine olan bu bağlılık yatmaktadır. Lidere ve liderin yakın çevresine bu türden bir bağlılık dini ve sosyal dinamiklerin karşılıklı etkileşimi ile o denli iç içe geçmiştir ki halk, sistemi sorgulamaya gerek bile duymamıştır. Bu durumdaki liderler; etnik ve dini çatışma vb. içsel problemleri de kullanarak giderek gücü tek elde muhafaza etmeyi sağlayabilmişlerdir.

Orta Doğu Devletlerindeki Lider Tipolojisi

Ortadoğu Arap ülkelerinin siyasi yapılanmasında genelde iki tür liderlik göze çarpmaktadır: “Modern ideolojik unsurlarla kendilerine yeni bir siyasi meşruiyet çerçevesi oluşturmaya çalışan totaliter/bürokratik diktatörlükler ve geleneksel meşruiyet kalıplarını kullanmaya çalışan krallıklar” (Davutoğlu, 2001:368). Bu tipten baskıcı liderlerin, Ortadoğu bölgesinde varlığını koruması tesadüf değildir. Sömürge imparatorluklarının çekilmesinin ardından oluşan güç boşluğu, yine büyük güçlerin kendi çıkarlarına zarar vermeyecek türden hükümetlerin kurulması ile telafi edilmiştir. Çünkü dönemin başat gücü olan İngiltere, bu ülkelerin siyasi ve coğrafi yapılarını bizzat belirlemiş ve ardından süper güç olan Amerika ile de bu ülkelerin siyasi süreçlerini tamamlama hakkı daima başka bir devlet tarafından tayin edilmiştir.

İsrail'in 1948'de kurulmasının ardından; Ortadoğu'da güvenlik algılaması küresel düzeyden bir nevi bölgesel düzeye taşınmıştır. İsrail'e karşı Arap ülkelerinin, başka bir deyişle Yahudilere karşı Müslümanların haklarını koruma söylemleri ile yola çıkan liderler baskıcı ve otoriter eğilimlerinin güçlenmesini sağlamış ve bu gelişme de halkın liderlerin politikalarının meşruluğuna inanmasına somut bir “delil” oluşturmuştur.

Ortadoğu'da; sorgulamayan ve siyasi hayata sadece seyirci olarak iştirak eden özellikle iktidarda söz sahibi olamayan topluluklar arasında sisteme yabancılaşma bunalımı da dikkat çekmektedir. İçsel olarak bu gruplar bazı ülkeler için ciddi bir güvenlik problemi yaratmaktadır. İncelendiğinde; Ortadoğu ülkelerinde siyasi bir istikrar olduğu yadsınamaz. Çünkü ya darbe ya da kurtuluş mücadelesi ile iktidara gelmiş olan liderler bir şekilde doğal ölüm veya suikast dışında gücü hiçbir şekilde paylaşmamaktadırlar. Ancak, bu durum her ne kadar, politik devamlılık sağlanıyor izlenimi verse de halkın siyasi hayattan uzak tutulması uzun vadede ülke içi güvenlik problemlerine yol açmaktadır.

Orta Doğu'da “Siyasi Kültür-Liderlik-Güvenlik” Üçlemesinin Etkileşimine Örneklemeler:

İran

“Siyasi Kültür-Liderlik-Güvenlik” üçlemesinin etkileşiminin bazı ülkeler üzerinden örneklendirilmesi ile daha sağlam bir zemine oturacağı kanısındayım. İran özelinde konuyu irdelemeye devam edelim. Devrimle birlikte “İran İslam Cumhuriyeti” adını almış olan bu ülkenin demokratik olup olmadığı tartışmalıdır. Vesayet Meclisi, Danışma Meclisi, Uzmanlar Meclisi gibi bir çok hükümet organı ile çok geniş bir yelpazeye yayılan bir siyasi görünüm arz etmesine rağmen, İran’da işlevsel olan ve son sözü söyleyen dini liderdir. Şii inancına göre; on iki İmam’ın temsilcisi sayılan dini lider yasamadan, yürütmeye hatta yargıya kadar her konuda söz sahibidir (Arı, 1999:35). 1997’de Cumhurbaşkanı seçilen Hatemi, görece reform yanlısı olan bir lider olmasına rağmen bu konuda pek fazla başarı sağlayamamaktadır. Çünkü karşısında her güç ile donatılmış bir dini lider ve onun yakın çevresi bulunmaktadır. İran, her ne kadar içte güvenlik problemleri yaşayan bir ülke olsa da “Şiilik” adeta bir mıknatıs gibi halkın çoğunluğunu sisteme bağlamayı başarmıştır. Dini kuralları harfiyen denetleyen bir “Fakih” yönetiminde, ülke otoriter ve totaliter bir yapıya bürünerek, her şekilde kendini dışa kapatmıştır. İran halkı aslında Hatemi ile yeni bir döneme girmiş olmasına rağmen, vaat edilen yenilikler sistemin geçit vermemesinden dolayı gerçekleşmemiştir. Reform yanlısı gösterilerde yakalananlar meydanlarda asılarak, halk sürekli bir şekilde sistem dışına itilmiştir. Uzun vadede bu durumun, İran’ın ulusal güvenliğini tehdit etmesi kuvvetle muhtemeldir.

Filistin

Filistin lideri Yaser Arafat’ın siyasi duruşu da Ortadoğu gerçeğini iyi yansıtan bir örnek olarak dikkati çekmektedir. Ortadoğu ülke liderlerinin bir çoğunda, güvenlik kaygısıyla; değişen bölgesel ve küresel dengelere göre tavır değişiklikleri göze çarpmaktadır. “Siyasi kariyerine; üslubundan siyasi söylemine, kıyafetinden sakalına kadar radikal devrimci bir çizgi ile başlayan Arafat’ı salon diplomasisinin labirentlerine getiren tavır değişikliklerinde denge hesaplarına dayalı bu liderlik türünün izleri bulunmaktadır. Altmışlı yıllarda Nasır ile birlikte Arap milliyetçisi ve sosyalist, İran Devrimi’nin başlarında Humeyni ile birlikte İslam devrimcisi ve anti-emperyalist olmayı bilen Arafat; Körfez bunalımının başında uluslararası koalisyona karşı Saddam yanlısı Bir Arap milliyetçisi imajından sonra, Ortadoğu Barış Sürecinin gerektirdiği Amerikan-İsrail eksenini ile uyumlu, uzlaşmacı söylemleriyle gerek kendisini gerekse de çevresini meşru gösterebilmiştir” (Davutoğlu, 2001:360). Öncelikle kendi liderlik konumunu güvence altına almak ve daha sonra ülkesel güvenliklerini koruyabilmek için Ortadoğu liderlerinin esnek ve değişken politikalar sergilemeleri kaçınılmaz bir

sonuçtur. Örneğin; Yaser Arafat; 2003 Mayıs ayı başında; ABD, AB, Rusya gibi ülkelerin önderliğinde ortaya konan Yol Haritası Planı ile karşı karşıya kalmıştır. Liderliğinin devamı açısından her ne kadar plana yeşil ışık yakmaya çalıştıysa da çabaları boşa çıkmış ve Batı desteğini arkasına alan Ebu Mazen lakabı ile bilinen Mahmud Abbas başbakan seçilmiştir (Ephron, 2003:50-51). Bu liderlik değişimi bölgesel güvenliği tehlikeye düşürmüştür çünkü gerek Hamas gerekse de El-Aksa Şehitleri gibi radikal İslami örgütler Abbas'ın Arafat'ın yerini almasından hoşnut olmamışlardır (Ephron, 2003:52). Zaten her yönü ile oldukça kırılğan bir yapıda olan Ortadoğu ülkeleri için liderlik değişimi gibi içsel faktörler, direkt olarak güvenliği tehlikeye düşürmektedir.

Irak

Irak'ın eski lideri Saddam Hüseyin ise varlığını Irak'a düzenlenen operasyona kadar sürdürmeyi bir şekilde başarmıştır. Irak'ın Tikrit aşiretinden gelen Saddam, 1979 Haziranında gerçekleşen hükümet darbesi ile devlet başkanlığına oturmuştur. "1980'de meşruiyetini sağlayabilmek için düzenlediği parlamento seçimleri; seçimler halkın sisteme katılımını sağlama görüntüsünden başka bir işe yaramadığı için dış dünya tarafından fazla ciddiye alınmamıştır" (Arı, 1999:40). Özellikle 1991 yılında düzenlenen Körfez Harekatı'ndan sonra Saddam Hüseyin'in varlığı; ABD için bölgede bir güvenlik tehdidi olarak algılanmaya başlamıştır.

Ürdün

"Ürdün'de ise Kral Hüseyin'in bölge dengeleri içinde ikili ve çok taraflı ilişkilerde geliştirdiği her türlü opsiyona ve kısa dönemli koalisyon ihtimallerine açık diplomasisi Ortadoğu'daki güç dengesi yapılanmasının küçük ölçekli bir aktör tarafından nasıl etkin bir şekilde kullanabileceğinin çarpıcı bir misalidir" (Davutoğlu, 2001:359). Kral Hüseyin; dengelere göre değişen bu manevra kabiliyeti sayesinde "Ortadoğu'nun Tilkisi" (Davutoğlu, 2001:358) olarak anılmaya başlamıştır.

Her biri içten ve dıştan çeşitli tehdit algılamaları ile yüz yüze kalan Ortadoğu liderlerinin; öncelikli hedefleri kendilerine karşı yönelen muhalefeti bertaraf etmeye çalışmak şeklinde özetlenebilir. Hemen her Batılı güç; bölgede kendi çıkarını ve güvenliğini tehlikeye düşürecek bir liderin oluşmasını engellemek için büyük çaba göstermektedir. Irak savaşı ile bir kez daha anlaşılmıştır ki bu çeşit liderler de bir şekilde yok edilmeye çalışılarak, bölge güvenliği oluşan yeni duruma göre şekillendirilmektedir.

Son bir değerlendirme olarak; güvenlik kavramının çok yönlü değişkenler ile bağlılığı düşünüldüğünde; siyasi kültür ve otoriter liderler bu değişkenlerin en önemlileri arasında yer almaktadır. Çünkü uzun ve orta vadeli dönemlerde; sisteme yabancılaşmış ve politik kültürden uzak gruplar giderek radikâl uçlara yönelirken; otoriter ve baskıcı liderler de çoğu zaman bu durumu daha da körükleyen bir ortam yaratmaktadırlar.

ORTA DOĞU'DA ETNİK KARMAŞANIN GÜVENLİĞİ KIRILGANLAŞTIRAN ETKİSİ

Hemen hemen tüm bölgelerde yaşanan etnik çatışmalar ulusal ve uluslararası ortam açısından tehdit kaynağı olan bir unsur olarak kendini göstermektedir. “Özellikle 80’li yıllardan sonra, Irak’ın Kuveyt’i işgal etmesi dışında, dünyada meydana gelen bütün çatışmaların temelinde etnik ve dini farklılıkların bulunduğu açıkça görülmektedir” (Akdemir, 2000:201). Bu durumun küresel düzeyde güvenliği tehdit eder seviyeye ulaşması sebebiyledir ki 18 Aralık 1992’de Birleşmiş Milletler Genel Kurulu acil olarak, “Ulusal veya Etnik, Dinsel veya Dilsel Azınlıklara Dair Karar” ı onaylamıştır (Akdemir, 2000:201).

Orta Doğu'da Etnik Çatışmaların Nedenleri

Yapay Sınırlar

Ortadoğu'daki durum biraz daha etkin ve karmaşık bir görünüm sergilemektedir. Kuşkusuz Ortadoğu, etnik ve dini çatışmaların en yoğun yaşandığı bölge özelliğini korumaya devam ederken, hem içsel hem de dışsal faktörlerin etkisiyle bu sorun büyümektedir. “Ortadoğu'da sınırlar son derece kötü örülmüş bir duvarı andırmaktadır. Bu kötü örülmüş duvardan herhangi bir taşı oynatmanın duvarı yıkmak anlamına gelebileceğini bilen ve yıkılan bir duvarın altında kalmak istemeyen uluslararası aktörler değişik taşları eş-zamanlı bir şekilde oynatarak duvarı yıkmadan yeni bir şekil vermeye çalışmaktadırlar” (Davutoğlu, 2001:323).

Karmaşık ve yapay çizilen sınırlar ile oluşan bu devletlerin içindeki etnisite ve dini çeşitlilik aynı zamanda ikinci bir devlet ile ilişkilerinde de önemli bir güvenlik sorunu olarak ortaya çıkmaktadır. Örneğin; İran içinde Azeri Türkleri'nin yaşadığı bölgenin, Azerbaycan ile birleşmesi bazı Azeri gruplar tarafından sıklıkla dile getirilmektedir. Doğal olarak bu durum İran'ın toprak bütünlüğüne ve güvenliğine karşı olan bir sonuç doğuracaktır. Benzer bir biçimde, Irak ve Suriye'de yaşayan Kürtler de bu ülkelerin güvenliğine yönelik potansiyel bir tehdit kaynağı olarak düşünülmektedirler. Din olarak tek farklı devlet olan İsrail de aslında ülkesinde barındırdığı “Arap” azınlığına karşı büyük çekinceler taşımaktadır (Ercan, 2000:238-239). Çünkü özellikle İsrail-Filistin meselesindeki sorun düşünüldüğünde İsrail'in ülkesinde yaşayan Arapları, kendi ülkesel bütünlüğüne karşı tehdit olarak algılaması doğaldır. Ancak, 1987 Aralık ayında baş gösteren “İntifada” hareketine kadar Arap azınlıkta geniş çaplı bir radikalleşme görülmemiştir (Ercan, 2000:247).

Kritik Coğrafi Konum ve Dış Güçlerin Müdahaleleri

Ortadoğu coğrafyası, aslında tarihten gelen bir etnik ve dini mozayığın en güzel örneği olarak tarih sahnesinde yer almaktadır. Fakat gerek stratejik konumu gerekse de yer altı kaynakları dolayısıyla, bu çeşitlilik bölgede sürekli

bir güvenlik tehdidi doğmasına neden olmaktadır. “Kendi içinde kültürel, dini ve etnik çeşitlilik barındıran bu jeopolitik kültürel havza bütünlüğü, sömürgeciliğin yayılması ve Osmanlı sisteminin dağılması ile birlikte etnik ve dini farklılıkların katı siyasi kimlikler haline dönüştüğü bir jeokültürel parçalanma alanı olmuştur” (Davutoğlu, 2001:329).

Olgunlaşmamış Ulus-Devlet Yapılanması

“Roma İmparatorluğu’nun yıkılışından iki bin yıl sonra bile “ulus-devlet” kavramının Ortadoğu’da tam anlamıyla geliştiği söylenemez. Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra büyük güçlerin çıkarlarına göre çizilmiş bir harita ile homojen bir ulus-devlet nasıl yaratılabilirdi ki?” (Özdemir, 2003:36). Ulus kavramının tam anlamıyla içselleştirilememesi sebebiyle, Ortadoğu halkları gücünü, bağlı oldukları etnik azınlıklardan almaya devam etmekte, bu durum ise ülke bütünlüğü açısından “parçalanmışlığa”, uluslararası ortam açısından ise “kırılganlığa” sebep olmaktadır. “Normal şartlarda müsamaha ile karşılanabilecek kültürel farklılaşmaların çok kısa sürede bir bunalım odağı haline dönüşmesi, bu bunalımın gerek küresel gerekse bölgesel güçlerce hemen stratejik bir parametre olarak algılanmasına yol açmaktadır. Ortadoğu’da kalıcı bir barışın sağlanabilmesi her şeyden önce bu jeo-kültürel parçalanmanın doğurabileceği siyasi risklerin azaltılmasına bağlıdır” (Davutoğlu, 2001:331). Etnik ve dini parçalanma zemininin yaratılması bölgede çok derin ve analitik çalışmalar sonucunda o kadar istikrarlı bir şekilde uygulanmıştır ki; Ortadoğu ülkelerinin hemen hepsi güvenliklerine karşı oluşan bu tehdidin sancılarını halen içten içe yaşamaya devam etmektedirler. Ortadoğu’ya “Kaynayan Kazan” benzetmesinin atfedilmesinin temelinde de bu sebep yatmaktadır.

Arap Milliyetçiliği

Ortadoğu’da mezhep çatışmaları vb. çatışmalardan doğan bölünmüşlüğü engellemek için yeni bir akım pompalanmıştır. “Arap Milliyetçiliği” kavramının yaratılması ile ülkelerin bir nebze de olsa güvenli bir coğrafyada varlıklarını sürdürebilecekleri düşünülmüştü. Ortadoğu devletlerinde hiçbir faaliyetin sadece içsel dinamiklerle anlaşılamayacağı gerçeği dikkate alındığında bu olgunun bire bir Amerika Birleşik Devletleri tarafından desteklendiği söylenebilir. “Böylesi bir dalganın Arap siyasi elitinin meşruiyet bunalımını aşmasına yardımcı olacağını, dolayısıyla da Batı yanlısı rejimlerin İslam-eksenli muhalefet hareketleri tarafından yıpratılmasının önüne geçileceğini farkedenden ABD anti-sistemik bir hareket kazanmadıkça bu yeni milliyetçilik dalgasını destekleyecekti” (Davutoğlu, 2001:367). Arap milliyetçiliği tezi her ne kadar ülkelerin “iyi niyet ve güvenlik” kaygıları ile hayata geçirilmeye çalışılmışsa da, var olan etnik ve dini problemlerin çözümünü sağlayamamıştır. Çünkü, henüz kendisini ulus-devlet kimliği ile bile özdeş göremeyen bazı toplulukların, “Arap” üst kimliğine sarılmaları çok zor olmuştur. Bu duruma, ulus-devletlerin kendi

ulusal menfaatleri de eklenince bölge güvenliğinde önemli rol oynayacağı düşünülen “Arap Milliyetçiliği” felsefesinin pek de işe yaradığı söylenemez.

Çoğunluğu Temsil Eden Azınlık İktidarlar

Ortadoğu coğrafyasındaki devlet sistemlerinin en temel özelliklerinden birisi de dini ve etnik olarak azınlık durumunda bulunan grubun çoğunluğu yönetmesidir. Örneğin; Irak'ta yakın zamana kadar çoğunluğu Şii nüfus oluşturmasına rağmen, yönetim erkine Sünni olan Saddam Hüseyin sahipti. Aynı şekilde Suriye'de asırlar boyunca idareyi elinde bulunduran Sünniler, Hafız Esad döneminden itibaren azınlık sayılabilecek olan Aleviler tarafından yönetilmeyi bir türlü içlerine sindirememişlerdi (Akdemir, 2000:226). Dolayısıyla, varolan yönetime başkaldırıları ve isyanlar başlamış ve zaman içinde bu gelişme ulusal güvenliğin bir numaralı tehdidi haline dönüşmüştür.

Değerlendirilmeye çalışıldığı üzere dini ve etnik farklılıklar, Ortadoğu'nun en önemli güvenlik sorunları arasındadır. İçsel ve dışsal dinamiklerin etkileşimine bağlı olan bu durumun kısa dönemde çözümü oldukça zor gibi görünmektedir.

SONUÇ

Orta Doğu bölgesi genelinde güvenlik politikalarını ve güvenlik algılamalarını etkileyen ve bizzat şekillendiren pek çok dahili ve harici risk faktörü bulunmaktadır. Ancak tarihsel süreç ve somut örnekler, dahili risk faktörlerinin Orta Doğu devletlerinin ulusal güvenlik endişelerinin artmasında harici risk faktörlerine kıyasla daha etkin olduğunu gayet tarafsız bir biçimde göstermiştir. Bu saptamadan hareketle; “dış güçlerin bölgeye yönelik müdahaleleri, bölge devletlerinin yer aldığı kritik coğrafi konum gibi harici risk faktörleri olmasa da; dini ve etnik kaynaklı çatışmalar, su ve petrol meselelerinden oluşan sorunlar, kısır politik kültürün ve baskıcı liderlerin neden olduğu siyasal ve sosyal çekişmeler, bölge içi silahlanma yarışının ürettiği problemler gibi dahili risk faktörleri ayrı ayrı birer güç olarak Orta Doğu devletlerinin güvenlik algılamalarını tedirgin ve tehdit eden bir özellik taşımaya devam edecek midir?” sorusuna verilecek yanıt Orta Doğu devletlerinin geleceği bağlamında büyük önem taşımaktadır. Bu soruya verilecek yanıt “evet” ise, bu durumda, harici risk faktörleri; Orta Doğu devletlerinin ulusal güvenliklerini direkt tehdit eden unsurlar olmak yerine Orta Doğu genelindeki dahili risk faktörlerini dolaylı yollardan kışkırtan, yoğunlaştıran ve bu dahili risk faktörlerinin sürekliliğini sağlayan ikincil derecede önemli unsurlar konumunda kalacaklardır. Tüm bu nedenlerle, güvenliği tehdit eden içsel faktörlerin olumsuz nitelikteki etkisi azaltılmadıkça ve güvenlik tehdidi oluşturan bu içsel unsurlara ilişkin gerekli

bağımsız devlet politikaları geliştirilmedikçe bu unsurların Orta Doğu bölgesinde yer alan devletlerde gelecekte ciddi güvenlik problemlerinin artmasına neden olması kuvvetle muhtemeldir.

KAYNAKÇA

- ABD'deki Terör Saldırılarının Bölgesel Yansımaları (2001) *Stratejik Analiz*, cilt 2, sayı 18, ASAM Yy., Ankara, 23 .
- AHRARI, M.E. (Ed.) (1996) *Change and Continuity-Conflict Resolution and Prospects for Peace*, MacMillan Press, London.
- AKDEMİR, Salih (2000) Suriye'deki Etnik ve Dini Yapının Siyasi Yapının Oluşmasındaki Rolü, *Avrasya Dosyası* (Arap Dünyası Özel), cilt 6, sayı 1, ASAM Yy., Ankara, 201.
- ARANSON, G. (1992) Hidden Agenda: Us-Israel Relations and Nuclear Question, *The Middle East Journal*, Volume 46, Number 4, 626.
- ARI, Tayyar (1999) *2000'li Yillarda Basra Körfezi'nde Güç Dengesi*, Alfa Yy., İstanbul.
- ARMAOĞLU, Fahir (1992) *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1980-1990*, cilt 2, Türkiye İş Bankası Kültür Yy., Ankara.
- AYUBI, Nazih (1995) *Over-stating the Arab State - Politics and Society in the Middle East*, I.B. Tauris, London.
- BAĞIŞ, Ali İhsan (Ed.) (1994) *Water As An Element of Cooperation And Development In the Middle East*, Hacettepe University and Friedrich Naumann Foundation, Ankara.
- BAL, İdris (Ed.) (2001) *21.Yüzyılın Eşiğinde Türk Dış Politikası*, Alfa Yy., İstanbul.
- BAL, Mehmet Ali (2003) *Savaş Stratejilerinde Terör*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.
- BAYLIS, John ve Steve Smith (Ed.) (1997) *The Globalization of World Politics-An Introduction to International Relations*, Oxford University Press.
- BILL, James A. ve Carl Leiden (Ed.) (1974) *Politics in The Middle East*, Little Brown Press, Boston.
- BULLOCH, John ve Adel Darwish (1993) *Water Wars: Coming Conflicts in the Middle East*, Victor Gollancz, London.
- BURGAT, Francois and William Dowell (1993) *The Islamic Movement in North Africa*, University of Texas Press, Austin.

- CORDESMAN, Anthony (1999) 'Transitions in the Middle East, An Address to the 8th US Mideast Policymakers Conference, www.csis.org, September 9, 1999.
- DAVUTOĞLU, Ahmet (2001) *Stratejik Derinlik - Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, Küre Yayınları, İstanbul.
- DURMAZUÇAR, Vedat (2002) *Ortadoğu'da Suyun Artan Stratejik Değeri*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.
- EPHRON, Dan (2003) Arafat'a Biçilen Son Rol: Oyun Dışısın, *M5 Savunma ve Strateji*, sayı 120, İstanbul, 50-51.
- ERCAN, Suna (2000) İsrail'deki Arap Azınlığın Kimlik Sorunu, *Avrasya Dosyası* (Arap Dünyası Özel), cilt 6, sayı1, ASAM Yy., Ankara, 238-239.
- ERENDİL, Muzaffer (1992) *Çağdaş Ortadoğu Olayları*, Ankara.
- ERKMEN, Serhat (2001) Suudi Arabistan-ABD İlişkileri: Zorunlu Bir İttifakın Geçmişten Bugüne Anatomisi, *Stratejik Analiz*, cilt 2, sayı 20, ASAM Yy., Ankara, 57.
- ESPOSITO, John L. (1992) *The Islamic Threat - Myth or Reality?*, Oxford University Press.
- GLEICK, Peter H. (1993) Water and Conflict: Fresh Water Resources and International Security, *International Security*, Volume 18, Number 1, 85-87.
- Islam and The West-Never The Twain Shall Peacefully Meet? (2001) *The Economist*, Volume 36, Number 8248, 17 November 2001, 18.
- JAWAD, Haifaa A. (Ed.) (1997) *The Middle East in the New World Order*, second edition, MacMillan Press Ltd., London.
- JOHANNES, Jansen (1997) *The Dual Nature of Islamic Fundamentalism*, Hurst and Company, London.
- KALAYCIOĞLU, Sema (1996) Regional Economic Cooperation in the Middle East, *Perceptions Journal of International Affairs*, Volume 1, Number 3, Ankara, mfa.gov.tr
- KAVLI, Özlem Tür (2001) Protest In The Name Of God: Islamist Movements In The Arab World, *Perceptions Journal of International Affairs*, Volume VI, Number 2. Ankara, 2.
- KEMP, Geoffrey ve Robert E. Harkavy (1997) *Strategic Geography*, The Brookings Institute, Washington DC.
- KOÇAOĞLU, Mehmet (1995) *Uluslararası İlişkiler Işığında Ortadoğu*, Genelkurmay Basımevi, Ankara.

- KORANY, Bahgat, Paul Noble and Rex Brynen (1993) *The Many Faces of National Security In Arab World*, St Martin's Press, New York.
- LAWRENCE, Bruce B. (1989) *Defenders of God - the Fundamentalist Revolt against the Modern Age*, Harper and Row, New York.
- MARTIN, Lenore G. (Ed.) (1998) *New Frontiers in Middle East Security*, MacMillan Press Ltd., London.
- MUNIR, Şafiq (1970) "Two Societies", *Abdel-Malek, Anouar, Contemporary Arab Political Thought*, Zed Books, London.
- Muslim Reaction- The Liberal's Hour (2002), *The Economist*, Volume 361, Number 8253, 22 December 2001- 4 January 2002, London, 12.
- Muslims and the West-The Need to Speak Up (2001) *The Economist*, Volume 361, Number 8243, 13-19 September 2001, London, 14.
- NAFF, Thomas and Ruth C. Matson (1984) *Water in the Middle East: Conflict and Cooperation*, Westview Press, Colorado.
- ORAN, Baskın (Ed.) (2002) *Türk Dış Politikası-Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt II: 1980-2001, İletişim Yy., İstanbul.
- ÖNGÖR, Sami (1964) *Ortadoğu (Siyasi ve İktisadi Coğrafya)*, Ankara.
- ÖZDEMİR, Banu Şennur (2003) Maya Tutmayan Göl: Irak, *M5 Savunma ve Strateji*, sayı 116, İstanbul, 36.
- PERETZ, Don (1994) *The Middle East Today-Sixth Edition*, Praeger Publishers, USA.
- PRYCE-JONES, David; New World Order, *National Review*, January 25, 1999.
- Reconsidering Saudi Arabia (2001), *Washington Post*, November 11, 2001.
- RUSSELL, Malcom B. (1999) *The Middle East and South Asia*, Stryker-Post Publications, USA.
- RUWAYHA, Walid Amin (1990) *Terrorism and Hostage-Taking in the Middle East*, Bristol Books.
- SEZER, Duygu Bazoğlu (1994) Turkey's Political and Security Interests and Policies in the New Geostrategic Environment of the Expanded Middle East, *The Henry Stimson Center, Occasional Paper*, Number 19, Washington, 21.
- TİRYAKİ, Orhan (1994) *Sınırşan Sular ve Ortadoğu'da Su Sorunu*, Hak Yy., İstanbul.

Ortadoğu'da Güvenlik Algılaması ve Dahili Risk Faktörlerinin Etkisi

TREVERTON, Gregory (Ed.) (1981) *Crisis Management and The Superpower in The Middle East*, International Institute for Strategic Studies, USA.

WALTZ, Susan (1986) Islamist Appeal in Tunisia, *The Middle East Journal*, Volume 40, Number 4, 665.

www.mfa.gov.tr/grupa/percept/II1/II1-14.html

YILDIZ, Yavuz Gökalp (1993) Ortadoğu'da Silahlanma ve Militarizm, *Su Sorunu, Türkiye ve Ortadoğu* içinde, Sabahattin Şen Der., Bağlam Yy., İstanbul.